

УДК 347.65

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.53>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Юніна М.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін ФПФПКП,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0311-4591*

Буякова І.О.,

*здобувач вищої освіти 2 курсу
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

Юніна М.П., Буякова І.О. Проблемні аспекти спадкування в умовах воєнного стану та можливі шляхи їх вирішення.

Дослідження присвячене визначенню окремих проблемних аспектів спадкування в умовах воєнного стану та окресленню можливих шляхів їх вирішення. Зазначено, що воєнний стан, запроваджений на території України, спричинив суттєві наслідки для всіх галузей права, зокрема й для спадкового. Зміни, що відбулися у спадковому законодавстві в умовах воєнного стану, вплинули на правовий статус як спадкоємців, так і спадкодавців, змінюючи підходи до набуття прав та обов'язків у спадкових відносинах. Значні проблеми виникають через труднощі у доступі до нотаріальних послуг, втрату спадкових документів, зруйноване спадкове майно, визначення місця відкриття спадщини дотримання строків її прийняття. У цих умовах виникає потреба у перегляді та адаптації законодавчої бази для захисту прав спадкоємців і спадкодавців в умовах надзвичайного стану. У першу чергу, це стосується визначення строку прийняття спадщини, які залишається одним із найважливіших аспектів, що регулює процес передачі спадкових прав. В статті робиться висновок про те, що однією з ключових проблем у визначенні строку прийняття спадщини є розбіжності між тимчасовими нормативними актами та довгостроковою законодавчою базою, а також зазначається, що збільшення строку до десяти місяців може бути виправданим в умовах воєнного стану або інших надзвичайних обставин, але в мирний час шість місяців достатньо для оформлення спадщини. Також у дослідженні доводиться необхідність внесення змін до ст. 1221 Цивільного кодексу щодо визначення місця відкриття спадщини, що дозволить створити більш ефективний механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Також зроблено висновок про необхідність розвитку дистанційних технологій, зокрема, щодо можливості використання цифрових підписів, відеоідентифікації та інших засобів дистанційного підтвердження особи-учасника спадкових відносин. Підсумовується, що для вирішення зазначених проблем необхідно продовжувати вдосконалювати законодавство, зокрема шляхом усунення суперечностей у нормах щодо строку прийняття спадщини та визначенні місця її відкриття, а також впровадження цифрових технологій для дистанційного оформлення спадщини та спрощення процедур для отримання спадкових прав.

Ключові слова: спадкове право, воєнний стан, спадкоємець, спадкодавець, нотаріальні дії, оформлення спадщини.

Yunina M.P., Buyakova I.O. The problematic aspects of inheritance under martial law and possible ways of resolving them.

The study is devoted to identifying certain problematic aspects of inheritance under martial law and outlining possible ways to resolve them. It is noted that martial law imposed on the territory of Ukraine has had significant consequences for all branches of law, including inheritance law. Changes in the inheritance legislation under martial law have affected the legal status of both heirs and testators, changing approaches to the acquisition of rights and obligations in inheritance relations. Significant problems arise due to difficulties in accessing notarial services, loss of inheritance documents, destroyed inheritance property, determining the place of opening the inheritance and meeting the deadlines for its acceptance. In these circumstances, there is a need to revise and adapt the legal framework to protect the rights of heirs and testators in a state of emergency. First of all, this concerns the determination

of the term of inheritance acceptance, which remains one of the most important aspects regulating the process of transferring inheritance rights. The article concludes that one of the key problems in determining the time limit for inheritance is the discrepancy between temporary regulations and the long-term legislative framework, and notes that an increase in the time limit to ten months may be justified in martial law or other emergency circumstances, but in peacetime, six months is sufficient for inheritance. The study also argues for the need to amend Article 1221 of the Civil Code to determine the place of inheritance opening, which will create a more effective mechanism for protecting the rights of internally displaced persons. The author also concludes that it is necessary to develop remote technologies, in particular, the possibility of using digital signatures, video identification and other means of remote confirmation of the identity of a participant in inheritance relations. The author concludes that in order to solve these problems, it is necessary to continue improving legislation, in particular by eliminating contradictions in the rules on the term of inheritance and determining the place of its opening, as well as by introducing digital technologies for remote inheritance and simplifying procedures for obtaining inheritance rights.

Key words: inheritance law, martial law, heir, testator, notarial acts, inheritance registration.

Постановка проблеми. Введення воєнного стану в Україні, спричинене збройною агресією росії, поставило перед законодавством нові виклики у сфері спадкових правовідносин. Значні проблеми виникають через труднощі у доступі до нотаріальних послуг, втрату спадкових документів, зруйноване спадкове майно та строки прийняття спадщини. У цих умовах виникає потреба у перегляді та адаптації законодавчої бази для захисту прав спадкоємців і спадкодавців в умовах надзвичайного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблемних аспектів спадкування в умовах воєнного стану присвячені праці таких вчених, як Голубенко І.І., Кармаза О.О., Кухарев О.Є., Печений О.П. та інших.

Мета статті – дослідження проблемних аспектів спадкування в умовах воєнного стану, аналіз змін до законодавства, а також пошук можливих шляхів вирішення юридичних труднощів, що виникають у спадкових правовідносинах в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки воєнний стан, активні бойові дії та окупація частини території України створили нові виклики для реалізації прав спадкоємців. Ці труднощі стосуються як процесуальних питань оформлення спадкових прав, так і самої юридичної природи спадкових відносин в умовах надзвичайних обставин. Серед основних проблем можна виділити питання строків прийняття спадщини, визначення місця її відкриття, особливості оформлення спадкування знищеного житла, дистанційне оформлення спадкових прав, а також адміністративно-процесуальні труднощі, пов'язані з втратою документів і неповноцінною роботою нотаріальних установ.

Перш за все, строк прийняття спадщини залишається одним із найважливіших аспектів, що регулює процес передачі спадкових прав. За загальним правилом, спадкоємцю потрібно подати заяву про прийняття спадщини протягом шести місяців від моменту відкриття спадщини, тобто з дня смерті спадкодавця. Однак ще на початку воєнного стану, у лютому 2022 року, були прийняті нормативні акти, згідно з якими на цей строк додатково надавалися чотири місяці для оформлення спадщини, що створило в уявленні громадян можливість користуватися десятимісячним терміном [2]. Ця інформаційна кампанія, яку активно проводили органи місцевого самоврядування, нотаріуси та юристи, призвела до того, що багато спадкоємців розраховували на подовження строку. Проте вже навесні 2023 року суди та нотаріуси повернулися до чіткої норми Цивільного кодексу України, згідно з якою строк прийняття спадщини становить шість місяців [3]. Це спричинило численні звернення від осіб, що пропустили встановлений строк, і зумовило необхідність звернення до суду для встановлення додаткового строку на підставі поважних причин, зокрема, неможливості доступу до нотаріальних установ через бойові дії. Прикладом такого звернення може бути рішення Жовтневого районного суду м. Дніпро № 201/13445/23 [4].

Для вирішення питання щодо строку прийняття спадщини, слід проаналізувати доцільність його подовження. З одного боку, шестимісячний строк, закріплений у Цивільному кодексі України, є усталеним правилом і забезпечує достатній період для прийняття спадщини в умовах звичайного правопорядку. Проте ситуація, що склалася у зв'язку з воєнним станом, показала, що у певних регіонах спадкоємці фізично не можуть скористатися своїм правом через бойові дії або інші перешкоди. Отже, збільшення строку до десяти місяців може бути виправданим в умовах воєнного стану або інших надзвичайних обставин, але в мирний час шість місяців достатньо для оформлення спадщини за умови належної інформаційної кампанії та можливості доступу до нотаріальних органів.

Таким чином, одна з ключових проблем полягає у розбіжностях між тимчасовими нормативними актами та довгостроковою законодавчою базою, що створює інформаційний дисбаланс серед громадян.

Запровадження воєнного стану завжди супроводжується обмеженням низки основних прав і свобод людини, серед яких не винятком є і майнові права. Слід зазначити, що право на спадкування – це не лише юридичний акт, але й важливий елемент забезпечення економічної безпеки сім'ї та збереження майнового благополуччя. В умовах воєнного стану спадкоємці можуть зіткнутися з численними перешкодами, серед яких – труднощі в отриманні інформації про місцезнаходження спадкового майна, затримки у проведенні державної реєстрації смерті, а також обмеження доступу до нотаріальних послуг [5, с. 145].

З початку воєнного стану в Україні було прийнято низку підзаконних актів, серед яких важливе місце посіли постанови Кабінету Міністрів та накази Міністерства юстиції. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 було врегульовано питання нотаріату в умовах воєнного стану, а наказом Мін'юсту від 11.03.2022 № 1118/5 затверджено зміни до нормативно-правових актів у сфері нотаріату. Пізніше, наказом Мін'юсту від 07.11.2022 № 4990/5 було внесено уточнення, що стосуються відмови у вчиненні нотаріальних дій підсанкційним особам відповідно до Закону України № 361-IX від 06.12.2019 [2, 3, 6].

Нововведення в законодавстві передбачають, з одного боку, спрощення процедур для забезпечення захисту прав спадкоємців, а з іншого – необхідність адаптації до теперішніх умов.

Ще одним важливим питанням є визначення місця відкриття спадщини. Традиційно, місцем відкриття спадщини вважалося останнє місце проживання спадкодавця або місцезнаходження його нерухомого майна. Однак Законом № 2923-IX від 23.02.2023 р. [2], були внесені зміни до Цивільного кодексу, відповідно до яких місцем відкриття спадщини визнавалось місце подання першої заяви про волевиявлення щодо спадкового майна. Це правило дозволяло спадкоємцям звертатися до нотаріусів або уповноважених осіб місцевого самоврядування в будь-якому місті України, яке перебуває під контролем держави, навіть якщо спадкодавець проживав або його майно знаходилося на території, яка наразі тимчасово окупована. Проте такі зміни породжували низку складнощів. Наприклад, якщо спадкодавець помер на окупованій території, виникала необхідність встановлення факту смерті в судовому порядку на підконтрольній території. Оскільки документи, видані органами влади на окупованих територіях (зокрема, органами, створеними за законодавством агресора), не визнаються українськими судами, спадкоємцю доводилось вирішувати питання через суд, що затягувало процес оформлення спадщини та могло призвести до втрати правових строків. Ці зміни також призвели до таких складнощів, як конфлікти між спадкоємцями щодо «першості заяви», коли декілька осіб подають заяви одночасно. У таких випадках виникала необхідність у складному механізмі перевірки, яка саме заява була подана першою, що додатково затягувало процес оформлення спадщини.

Проте останні законодавчі зміни, зокрема Закон України від 08 листопада 2023 року № 3450-IX [1], внесли суттєві корективи. Зараз місцем відкриття спадщини вважається останнє місце проживання спадкодавця.

Однак таке правило також має певні недоліки. Зокрема, в умовах воєнного стану у спадкоємців можуть виникнути складнощі з підтвердженням останнього місця проживання спадкодавця, особливо якщо він проживав на тимчасово окупованих територіях або територіях, де ведуться активні бойові дії. У таких випадках, наприклад, у спадкоємців взагалі може бути відсутня змога звернутись до нотаріуса або суду для оформлення спадщини. Також дані, що підтверджують місце останнього проживання спадкодавця, можуть бути знищені або недоступні для спадкоємців.

Саме тому, на нашу думку, є доцільним внести зміни до ст. 1221 Цивільного кодексу, що дозволять створити більш ефективний механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 1221 Цивільного кодексу наступним абзацем:

Якщо неможливо визначити або підтвердити останнє місце проживання спадкодавця на тимчасово окупованій території чи місцезнаходження його нерухомого майна, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви про її відкриття. Така заява може бути подана до будь-якого нотаріуса в Україні.

Також проблемним питанням є спадкування житла, яке зазнало руйнувань під час бойових дій. Фізичне знищення будинків створює складнощі для спадкоємців, оскільки виникає юридичне питання: чи можна успадкувати майно, яке фізично зруйноване, але юридично ще не виключене зі складу активів, тобто право власності не припинено через державну реєстрацію відповідного акту. В положеннях Закону України № 2923-IX [8], визначено, що компенсація за знищене житло надається лише верифікованим власникам, тобто тим, хто має інформацію про право власності, внесену до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ДРРП). Це означає, що спадкоємці, які

отримують спадщину від померлих власників зруйнованої нерухомості, повинні оформити спадкові права належним чином, зареєструвати право власності та лише після цього мати можливість звернутися до державних компенсаційних програм. Проте на практиці виникають суперечності: в окремих регіонах компенсаційні комісії вимагають додаткові документи, такі як окреме свідоцтво про право на компенсацію. Проте на практиці виникають складнощі з реалізацією компенсаційних програм для спадкоємців зруйнованого житла. Відповідно до положень Закону України № 2923-IX, компенсація за знищене майно надається лише верифікованим власникам, тобто тим, чиї права власності зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (ДРРП) [9]. Це означає, що спадкоємці повинні не лише отримати спадщину, але й зареєструвати право власності на зруйноване житло, перш ніж мати можливість звернутися за компенсацією. Однак на практиці в окремих регіонах виникають суперечності, коли компенсаційні комісії вимагають додаткові документи, такі як окреме свідоцтво про право на компенсацію.

Водночас, законодавці активно працюють над удосконаленням нормативно-правової бази, що регулює спадкові права спадкоємців. За чинним законодавством спадкоємці мають право подати заяву про прийняття спадщини поштою або через органи місцевого самоврядування. Проте, нотаріальне засвідчення підпису на заяві вимагає особистої присутності або звернення до консульських установ за кордоном, що створює додаткові труднощі. У таких умовах критично важливо розвивати системи електронного документообігу, що включають можливості використання цифрових підписів, відеоідентифікації та інших засобів дистанційного підтвердження особи. Створення централізованої онлайн-платформи, де нотаріуси могли б оперативно оновлювати інформацію про свої контакти та місцезнаходження, сприятиме зниженню адміністративних бар'єрів та пришвидшенню процесу оформлення спадкових прав.

Кармаза О.О. зазначив, що в Україні активно впроваджуються цифрові зміни у сфері нотаріальних послуг. Важливим кроком є оцифрування спадкових документів через Портал «Дія» [10] та вдосконалення системи Е-нотаріату. Це дозволить проводити нотаріальні дії в електронній формі з використанням відеоконференцій, що значно полегшить доступ до послуг. Крім того, в Україні запроваджуються експериментальні проекти на основі законодавчих актів Кабінету Міністрів, що гармонізують національне законодавство з європейськими стандартами, наближаючи нашу правову систему до вимог ЄС [11, с. 140].

Не менш важливими є й адміністративно-процесуальні питання. У зв'язку з активними бойовими діями відбувається переміщення нотаріальних архівів або навіть їх часткова втрата, що ускладнює відновлення спадкових справ. Важливу роль у вирішенні цих питань відіграє нова постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2025 року № 131. Цей нормативно-правовий акт має на меті захистити документи нотаріального діловодства та архів приватних нотаріусів, які працюють у зонах можливих та активних бойових дій. Постанова № 131, яка набула чинності у лютому 2025 року, є ключовим кроком у напрямку забезпечення збереження важливих нотаріальних документів від пошкодження, знищення або втрати. Вона доповнює та змінює положення попередньої постанови Кабінету Міністрів від 28 лютого 2022 року № 164, розширюючи правила організації нотаріальної діяльності та ведення нотаріального діловодства в умовах воєнного стану. Цей нормативний акт спрямований на те, щоб нотаріуси, які працюють у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, мали можливість оперативно переміщувати документи до безпечних регіонів України, що в свою чергу сприятиме збереженню правової спадщини громадян. Таким чином, постанова № 131 є важливим інструментом для захисту нотаріального архіву та забезпечення безперебійної роботи нотаріатів, що відіграють ключову роль у процесах оформлення спадкових прав [12, 13].

Для вирішення цих проблем необхідно вжити кілька ключових заходів. Зокрема, на нормативно-правовому рівні необхідно провести узгодження всіх положень, що стосуються строків прийняття спадщини, місця її відкриття та процедури оформлення спадкових прав. Також пріоритетним має стати розвиток дистанційних технологій. Впровадження електронного документообігу, цифрових підписів, відеоідентифікації та створення єдиної онлайн-платформи для моніторингу роботи нотаріусів допоможе спадкоємцям здійснювати оформлення спадкових прав незалежно від їхнього місцезнаходження. При цьому інформаційна підтримка громадян, особливо внутрішньо переміщених осіб, організація консультаційних центрів та гарячих ліній допоможуть роз'яснити нові правила, строки та процедури, що діють у воєнний період. Для цього є необхідним створення ефективного механізму взаємодії між нотаріусами, органами місцевого самоврядування та судовими інстанціями.

Висновки. Воєнний стан в Україні створив нові виклики для спадкового права, зокрема у зв'язку з обмеженим доступом до нотаріальних послуг, зруйнуванням спадкового майна, затримками в оформленні спадкових прав та суперечностями у строках прийняття спадщини та визначенні місця відкриття спадщини. Через бойові дії багато громадян не мають можливості вчасно звернутися до нотаріуса, що призводить до пропуску встановлених законодавством строків для прийняття спад-

щини. Це зумовлює необхідність поновлення пропущених строків через суд, що ускладнює процес для спадкоємців.

Крім того, фізичне знищення спадкового майна під час війни створює додаткові труднощі, оскільки спадкоємцям потрібно не лише прийняти спадщину, але й зареєструвати право власності на зруйноване майно, щоб мати змогу отримати компенсацію. Однак на практиці існують труднощі з реалізацією компенсаційних програм через різні вимоги до документів та процедури, що створює правову невизначеність для спадкоємців.

Отже для вирішення зазначених проблем необхідно продовжувати вдосконалювати законодавство, зокрема шляхом впровадження цифрових технологій для дистанційного оформлення спадщини, спрощення процедур для отримання спадкових прав, а також розробки єдиного підходу до компенсацій за зруйноване житло. Це сприятиме забезпеченню прав спадкоємців та підвищенню ефективності правового захисту в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 164: станом на 27 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
3. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ М-ва юстиції України від 11.03.2022 № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118798912> (дата звернення: 11.03.2025).
5. Тімуш І., Коваль І. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні. *Scientific works of national aviation university. series: law journal «air and space law»*. 2023. Т. 4, № 69. С. 144–150. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.69.18352> (дата звернення: 11.03.2025).
6. Про внесення змін до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ М-ва юстиції України від 07.11.2022 № 4990/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1386-22#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
7. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.11.2023 № 3450-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450-20#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
8. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX: станом на 11 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 11.03.2025).
9. Інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. *Державні послуги онлайн | Дія*. URL: <https://diia.gov.ua/services/informaciya-z-derzhavnogo-reyestru-rechovih-prav-na-neruhome-majno> (дата звернення: 11.03.2025).
10. Дія – Державні послуги онлайн. *Державні послуги онлайн | Дія*. URL: <https://diia.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2025).
11. Кармаза О.О. Модифікація спадкових прав в умовах дії воєнного стану та євроінтеграційних процесів. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 136–141. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_1/22.pdf (дата звернення: 11.03.2025).
12. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164: Постанова Каб. Міністрів України від 07.02.2025 № 131: станом на 10 лютого 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.02.2025).
13. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 164: станом на 27 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text> (дата звернення: 11.02.2025).